

Большасць разгледжаных адназначных запазычанняў – гэта словы, якія прыйшлі ў старабеларускую мову ў XVI стагоддзі. Тое самае датычыць і мнагазначных слоў. На другім месцы па колькасці як адназначных, так і мнагазначных запазычанняў стаяць словы, запазычаныя ў XVII стагоддзі. Яшчэ менш запазычанняў прыпадае адпаведна на XV і XVIII стагоддзі.

Важна адзначыць, што вынікі праведзенага аналізу неканчатковыя і маюць прамежавы характар у сувязі з тым, што прааналізаваны матэрыял складае невялікую частку ўсіх лексічных паланізмаў старабеларускай вайсковай лексікі.

Літаратура

1. Булыка, А. М. 3 моў блізкіх і далёкіх / А. М. Булыка. – Мінск: Нар. асвета, 1986. – 72 с.
2. Дзядова, А. С. Лексіка «Александрый» (на матэрыяле старабеларускага перакладу пачатку XVII ст.): аўтарэф. дыс. ... канд. філал. навук: 10.02.01 / А. С. Дзядова. – Мінск: 2001. – 20 с.
3. Свістунова, М. І. Лексічныя паланізмы ў «Апокрысе» Хрыстафора Філалета / М. І. Свістунова // Беларуска-польскія моўныя, літаратурныя, гістарычныя і культурныя сувязі: У гонар прафесара Эльжбеты Смулкавай: зб. арт. / пад рэд. І. Э. Багдановіч, М. І. Свістуновой. – Мінск, 2016. – С. 195–200. – (Беларусіка = Albaruthenica; кн. 37).

А. С. Герус

ПАЭТЫЧНЫЯ ПАРАФРАЗЫ ДЭКАЛОГА Ў ТВОРЧАЙ СПАДЧЫНЕ Ф. СКАРЫНЫ І І. МЮЛІУСА

Напачатку XVI ст. Вялікае Княства Літоўскае актыўна ўключаецца ў той эстэтычна-культурны кантэкст, які вызначаецца ідэямі Рэнэсансу і Рэфармацыі. Гуманістычныя тэндэнцыі абудзілі цікавасць да асветы, у прыватнасці, да выхавання і адукацыі, асноўным інструментам якой, следам за «паўночнымі» мадэлямі Германіі і Нідэрландаў, культурная прастора ВКЛ абірае Біблію. Педагагічны ўзус кананічных тэкстаў выклікаў у пэўнай ступені секулярызацыю Свяшчэннага пісання, што ўвасобілася ў беспрэцэдэнтнай дагэтуль магчымасці аўтарскай, творчай апрацоўкі кананічных тэкстаў. «У эпоху Адраджэння зноў, пасля мастацкага вопыту раннехрысціянскіх паэтаў Лактанцыя, Прудэнцыя, Клаўдыяна, становіцца актуальнай задача паэтычнага пералажэння Бібліі» [3, с. 46]. Гэтая задача атрымала разнастайныя спосабы мастацкага вырашэння і ў творчасці паэтаў з ВКЛ.

Узоры літургічнай паэзіі, перадусім біблейныя парафразы, у XVI–XVII стст. ствараліся пераважна прыезджымі аўтарамі і пераважна на лацінскай ды польскай мовах [1, с. 101]. Аднак прагрэсіўная еўрапейская думка выяўлялася ў мастацкім жыцці краіны і на нацыянальным субстраце (у тым ліку з пункту гледжання мовы). Так, яскравым і вартым аналізу прыкладам паралельнага развіцця ў кніжнай культуры дзвюх такіх традыцый – з «заходнім» і лакальным базісамі – з’яўляюцца паэтычныя пералажэнні Маісеева Дэкалога, зробленыя нямецкім паэтам Іаганам Мюліусам з Лібэнродэ (?–1575) у зборніках «Тὰ τῆς Χριστιανῶν κατηχήσεως μέρη κεφαλαιωδῶς μέτροις Ἑλληνικοῖς συγγεγραμμένα» («Разделы хрысціянскага Катэхізіса, выкладзеныя ў асноўных рысах грэчаскімі метрамі», 1561) і «Роēmata» («Паэтычныя творы», 1568), а таксама – у прадмове да кнігі «Выхад» (1519) – беларускім асветнікам і літаратарам Ф. Скарынам (к. 1490 – да 1552).

Менавіта Дэкалог з’яўляецца цэнтральным тэкстам не толькі Торы, але ўсёй Бібліі: ён аснова не проста рэлігійнай, але агульначалавечай маралі, якая падаецца ў найбольш канцэнтраваным выглядзе. Менавіта Дэкалог – квінтэсэнцыя humanitatis. Невыпадковы выбар паэтычнай формы для інтэрпрэтацый. Па-першае, у арыгінальным тэксце Маісеева Пяцікніжжа гэтаму ўрыўку ўласціва блізкая да паэзіі, моцна рытмізаваная праявістая форма. Па-другое, традыцыйная для эпохі Рэфармацыі думка абумоўлівала лепшае

ўздзеянне свяшчэннага тэксту, калі ён мае вершаваную форму. Па-трэцяе, паэзія выступае тут як эстэтычны інструмент. І, нарэшце, што тычыцца пералажэння Ф. Скарыны, паэтычная форма спрашчае запаміnanне.

Мастацкія асаблівасці інтэрпрэтацый абумоўленыя, перш за ўсё, іх фармальным бокам: дыспазіцыяй у выданнях, спосабам размяшчэння тэксту і яго прагматычнымі функцыямі. Парафраза Скарыны – гэта паэтычны фрагмент прадмовы да кнігі «Выход». Службовы, як і ў самой прадмовы, характар уступу на першы план вылучае панегірычную, блізкую да стылістыкі прысвячэння, анатацыйную і эстэтычную ролі верша, што адбываецца на крайнім лаканізме парафразы, сэнсавай канцэнтрацыі, а таксама на яе версіфікацыйнай спецыфіцы. Размяшчэнне тэксту ў арыгінале ў выглядзе антыфона, двума паралельнымі квінціламі замест дэцымы, з парадкавымі нумарамі, сведчыць і пра мэту напісання Ф. Скарынам паэтычнага пералажэння Дэкалога: згодна са структурай, традыцыйнай для праваслаўнага і каталіцкага богаслужэння, меркавалася, што гэты тэкст «прызначаны для выканання ў якасці літургічных спеваў» [2, с. 24]. Што да парафразы І. Мюліуса, якая пачынае абодва яго вышэйзгаданыя зборнікі, то гэта цалкам самастойны твор, прызначаны хутчэй для выкарыстання ў працэсе прыватнага навучання. Таму аўтар дазваляе сабе *эпічнае раздолье* з пункту гледжання і аб’ёму (58 радкоў), і гексамэтрычнага памеру, вобразна-мастацкага апарату, пашырэння маральных імператываў экспазіцыяй і заключэннем. Дыдактызм у паэзіі І. Мюліуса непарыўна звязаны з яго педагагічнай дзейнасцю, што заканамерна ўвасабляецца ў тэксце Дэкалога праз аўтарскія тлумачэнні і парэнезу.

Пэўная стылістычная спецыфікацыя вынікае і з асяроддзя, у якім існуюць патэнцыйныя рэцыпіенты дадзеных паэтычных парафразаў. Па-першае, гэта тычыцца абранай паэтам мовы (у шырокім сэнсе). Дэкалог у інтэрпрэтацыі Ф. Скарыны, як і яго выданні Бібліі, быў адрасаваны «паспалітаму» (г. зн. свецкаму) чытачу. Таму мовай пералажэння становіцца менавіта найбольш актуальная ў ВКЛ «руська» (старабеларуская), прычым яе набліжаны да размоўнага варыянт, пазбаўлены ярка выражаных царкоўнаславянзмаў. Пра версіфікацыйнае майстэрства аўтара сведчыць сіметрычная складовая схема, ізасілабізм у межах вершаванага перыяду, разнастайнасць відаў сумежнай рыфмы (адна-, двух-, трохскладовая, састаўная), а таксама ўнутраная рыфмоўка. І. Мюліус арыентуецца на абмежаванае кола вытанчаных, адукаваных чытачоў. Ён абірае старажытнагрэчаскую мову, верагодна, як мову Септуагінты, наследуючы ідэі Ф. Меланхтона і гуманістычныя прынцыпы «Ad fontes!». Дэкалогу І. Мюліуса, аднак, уласцівыя і эпіка-іанічныя

дыялектныя формы грэчаскай мовы. Так, аздабляючы высокія гексамэтрычныя вершы мастацкімі здабыткамі Антычнасці, І. Мюліус фактычна стварае па матывах Бібліі дыдактычны эпілій.

Адзначым, што крыніцамі для парафразаў служылі розныя тэксты: Вульгата з лацінскім кананічным каментарыем, Пражская (1488), Кутнагорская (1489) і Венецыянская (1506) Бібліі – Ф. Скарыну [1, с. 43]; верагодна, Септуагінта і Тора – філолагу-класіку І. Мюліусу, пра што сведчыць блізкая да «Перакладу сямідзесяці» мова.

Нягледзячы на тое, што за аснову паэтычных пералажэнняў аўтары бралі адзін біблейны фрагмент, асаблівасці іх зместу раскрываюцца не толькі фактычна, але і праз архітэктоніку тэкстаў. У Дэкалогу Ф. Скарыны заповедзі размешчаны папарна, а кожны з пяці двувершаў – інтанацыйна і сінтаксічна завершаная адзінка. Сэнсава, аднак, існуюць адрозненні ад кананічнага старазапаветнага тэксту: напрыклад, цалкам адсутнічае другі імператыв (Вых. 20:4–6), хутчэй за ўсё таму, што ў хрысціянскай літургіі шырока выкарыстоўваюцца іконы і скульптурныя выявы; натуральная ў іўдаізме заповедзь пра захаванне свяшчэннай суботы (Вых. 20:8–11) аўтар замяняе на больш рэлевантнае хрысціянству «Помни дни светия святити». Агулам жа парафраза Ф. Скарыны характарызуецца ёмістасцю і лаканізмам. Паэтычнае пералажэнне І. Мюліуса, апроч уласна заповедзяў, мае дадатковыя кампазіцыйныя элементы. У экспазіцыі (1–6) аўтар стварае антураж, наследуючы тэкст Торы: гром і маланкі пасярод цёмнага неба, Сінай, які пераўтвараўся ў слуп дыму. Затым – праз простую мову – робіць прамойцам прарока Маісея, вуснамі якога з чалавечтвам гаворыць Бог. Гэты маналог не пазбаўлены рытарычнага ўступу пра вызваленне ад егіпецкай няволі (7–12). Абвяшчэнне кожнай заповедзі суправаджаецца тлумачэннямі і дыдактычным каментарыем, што можна праілюстраваць тэкстам чацвёртай заповедзі: «Намагайся твайго бацьку шанаваць і маці дарагу, / Каб, маючыся добра, ты даўгавечным шмат пражыў / І, у сваю чаргу, бачыў слаўных тваіх дзяцей (і) найпрыемнейшае / шчаслівым ты скончыў жыццё ля парога старасці / На зямлі» (23–27; тут і далей пер. наш. – А. Г.). Сіметрычна твор завяршаецца зваротам Бога (48–56), тэкст якога паст бярэ з другой заповедзі (Вых. 20:5–6), якую адлюстроўвае ў самім Дэкалогу часткова, а таксама пасляслоўем аўтара: «Так да народа на гары сам Бог казаў. / І мудры, гаворачы, людзям даў загады» (56–58).

Біблійныя парафразы Францыска Скарыны і Іагана Мюліуса выразна адлюстроўваюць уплыў еўрапейскай рэнесанснай думкі на літаратуру ВКЛ. Паэтычная спадчына І. Мюліуса на класічных мовах з’яўляецца прыкладам

дасканалага валодання паэтам версіфікацыйнымі тэхнікамі і паэтычным майстэрствам. У сваю чаргу, паэтычныя спробы Ф. Скарыны распачалі сваім з'яўленнем традыцыю вершаскладання на ўсходнеславянскіх мовах. Нягледзячы на тое, што аўтары ствараюць свае тэксты ў межах розных моўных і версіфікацыйных сістэм, разлічваюць на розных рэцыпіентаў, яны маюць агульныя і аднолькавыя асветніцкія, гуманістычныя мэты. Пры гэтым праз розныя мастацкія сродкі, што адлюстроўваюць індывідуальнасць і непаўторнасць творцаў, біблейныя парафразы становяцца феноменам не багаслоўскай кніжнай культуры, але свецкага прыгожага пісьменства і эстэтыкі.

Літаратура

1. *Кавалёў, С. В.* Шматмоўная паэзія Вялікага Княства Літоўскага эпохі Рэнэсансу / С. В. Кавалёў. – Мінск: Кнігазбор, 2010. – 376 с.
2. *Кароткі, У. Г.* Прагматычнае багаслоўскае пазіцыянаванне Францыска Скарыны ў кнігавыдавецкай культуры XVI стагоддзя / У. Г. Кароткі, Ж. В. Некрашэвіч-Кароткая // Асоба і творчая спадчына Францыска Скарыны: рэцэпцыя і інтэрпрэтацыя: матэрыялы V Міжнар. Скарын. чытанняў. – Мінск, 2017. – С. 17–29.
3. *Некрашэвіч-Кароткая, Ж.* Нямецкі настаўнік беларускіх магнатаў: маральна-дыдактычныя вершы Егіяна Мюліуса з Лібенродэ / Ж. Некрашэвіч-Кароткая // Наша Вера. – 2011. – № 1. – С. 46–51.

Ю. С. Гришкевич

ПРОЯВЛЕНИЕ АРХЕТИПИЧЕСКОГО ОБРАЗА МИРОВОГО ДРЕВА В ЗАРУБЕЖНОЙ ЛИТЕРАТУРЕ ФЭНТЕЗИ

Архетипический образ Мирового Древа активно используется авторами литературных произведений в жанре фэнтези. Это связано, на наш взгляд, с тем, что данный образ является неотъемлемым элементом различных культур, а также соотносится одновременно с двумя важными архетипами – Древа и Центра Мира.

Одной из важнейших особенностей произведений жанра фэнтези является конструирование писателями неких «вторичных» миров. При этом данный жанр основан на мифопоэтике. Актуализацию мифологического типа мышления в современном мире, воплощающуюся в фэнтези, российский ученый Д. А. Батурин, как и другие исследователи данного жанра, связывает с «возрождением и трансформацией архаического мира» [1, с. 66].

Подчеркнем, что для фэнтези в наибольшей степени из всех жанров современной литературы характерен еще и интерес к глобальным философским и культурным вопросам. Белорусский ученый С. В. Шамякина отмечает следующую особенность: «...в литературе фэнтези может происходить и своеобразная переоценка ценностей. В фэнтези сильно влияние языческой мифологии с ее понятием об отсутствии Абсолютного Добра и Абсолютного Зла» [10, с. 115].

Опираясь на вышесказанное, рассмотрим проявления образа Мирового Древа в произведениях зарубежной литературы фэнтези.

Первый пример использования – в книге американского автора Н. К. Джемисин «Дни черного солнца». Весь ее волшебный мир построен вокруг Мирового Древа, где под корнями Древа живут самые бедные жители, а на самом Древе – богатейшие и влиятельные. Примечательно, что ключевыми фигурами является троица богов – Блистательный Итемпас, Сумеречная Госпожа и Ночной Хозяин, что тоже явственно соотносится с троичной символикой структуры Мирового Древа. Сумеречная Госпожа также является богиней Земли.

То, что автор сделал Древо основой города, имеет символический смысл, поскольку, как указано в энциклопедии «Мифы народов мира», именно Мировое Древо и помещается в сакральном центре мира [7, с. 399].